

DE VERFTOETS

MAAKBOEKJE

ROYAL TALENS x CODA MUSEUM

Royal Talens, opgericht in 1899 door Marten Talens, is gevestigd in Apeldoorn en gespecialiseerd in hoogwaardige verf voor zowel professioneel als hobbymatig gebruik. De grote droom van Marten Talens was een bijdrage te leveren aan een betere wereld met de kracht van creativiteit en kleur. Een prachtig uitgangspunt dat daarmee al meer dan 120 jaar voorop staat bij het bedrijf. Eind jaren '70 werd er een kunstcommissie opgericht die kunstwerken aankocht om medewerkers van Royal Talens te laten zien wat er met de producten van het merk werd gemaakt. Inmiddels beheert de Stichting Royal Talens een collectie met meer dan 200 kunstwerken. CODA heeft met Royal Talens een selectie gemaakt van stukken die niet eerder buiten de fabrieksmuren van Talens zijn getoond, speciaal voor expositie **De Verftoets** in CODA Museum (te zien van 2 december 2021 t/m 6 maart 2022).

Aan de hand van **zeven schilderijen** ontdek je schilderstijlen in de expositie. Er worden verschillende technieken gebruikt: van een losse expressieve schildertoets op doek tot een realistisch glad beschilderd paneel.

Tijd voor mooie dingen! Wat heb je nodig?

- * Een ondergrond: doek, paneel, papier, karton, schetsboek of textiel
- * Penselen, verf en water, potlood, houtskool, ecoline of een ander materiaal naar keuze

Een 'verftoets' of ook wel **schildertoets** is de rode draad in dit boekje. **Toets** staat zowel voor lichtheid, stijl, virtuositeit, impasto en 'alla prima' als techniek en gebruik van het penseel. Alla prima alvast googelen? Welnee! Je komt de betekenis vanzelf tegen als je zelf een verftoets in dit boekje gaat doen...

Met dit boekje maak je een 'palet' van observaties.
Toets (je eigen) technieken en kennis.

TIP gebruik dit maakschrift met tips & tricks om te schilderen en tekenen in CODA Atelier, thuis, tijdens workshops in CODA of bijvoorbeeld om te schetsen in het museum.

Activiteiten in CODA Atelier & het Royal Talens Experience Centre

In CODA Atelier in CODA Museum en in het Royal Talens Experience Centre kun je zelf aan de slag. Tijdens de tentoonstellingsperiode worden er ook op verschillende momenten bezoeken georganiseerd waar je een tour doet en workshops krijgt bij zowel CODA als in de fabriek van Royal Talens. In CODA Atelier zijn er maandelijks (vanaf half januari 2022) inloopmomenten om te tekenen met de werken in de expositie én flora en fauna ter inspiratie. Hier experimenteren we met de mogelijkheden van de materialen van Royal Talens. Kijk ook op www.royaltalens-experience.nl of op www.coda-apeldoorn.nl/royaltalens voor de activiteiten.

Jan Cremer, *Hammerfest Night*, 2011, olieverf op doek, 100 x 160 cm

ORIENTATIE:
LIGGEND

Jan Cremer

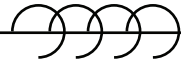
“ *Ik heb altijd naar de zee verlangd. Als kind al. Ik heb gevaren en wilde weten wat er achter de horizon zat. Ik hou het meeste van storm.* ”

Het werk van Jan Cremer heeft een expressieve **schildertoets** met veel felle bewegingen. Sommige van zijn werken doen denken aan de schilderijstijl van zijn tijdgenoten Karel Appel en Armando. Hij toont lef in zijn schilderijen, net als bij het schrijven van zijn beroemde boek *Ik Jan Cremer* in 1964 dat destijds veel opschudding veroorzaakte. In Parijs in de jaren '50 ontwikkelde Jan Cremer zijn 'Peinture Barbarisme', schilderijen met dikke lagen verf die vermengd werden met onder andere jute en zand. Hierdoor ontstaat een dik materiaal waarvan het binnenste deel na jaren drogen vaak nog vloeibaar is! Zijn olieverfschilderijen zijn dan ook niet makkelijk te restaureren. Dit werk werd echter speciaal voor de expositie gerestaureerd en gereinigd, een dikke laag stof werd verwijderd waardoor de heldere kleuren weer tevoorschijn kwamen.

Herken je het verlangen naar de zee van de kunstenaar in het werk?

Schets of schilder hier jouw Jan Cremer

TIP bekijk de opdrachten bij dit werk in hoofdstuk *De verftoets* verderop in dit boekje.

Jörg Remé, *Met z'n vieren aan tafel*, 1979, olieverf op doek, 205 x 192 cm

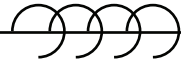
Jörg Remé

In het werk van Jörg Remé komt de vormentaal van verschillende kunststromingen samen. Zijn schilderstijl doet denken aan het kubisme en futurisme door het platte verfloppervlak en de zwarte grafische lijnen. Tegelijkertijd roept het werk een dromerig gevoel op door de zachte **schildertoets** met softe kleurtonen. Dit verwijst naar een surrealistische schilderstijl. Royal Talens bezit een werk van Remé uit de jaren '70, in die periode is zijn unieke schilderstijl tot bloei gekomen. De olieverf is met grote beheersing op het doek aangebracht en je ziet het vakmanschap van de kunstenaar duidelijk terug in de schaduwlijnen van de ronde vormen. Ook komen abstractie en figuratie in dit werk heel mooi samen. De titel is *Met z'n vieren aan tafel*, maar je ziet in eerste instantie een soort machine. **Zie je bij een tweede blik ook de mensfiguren uit de verf opkomen?**

Leuk detail: dit schilderij hangt normaal gesproken hoog aan de muur in de productiefabriek van Royal Talens, tussen de verfmachines.

Schets of schilder hier jouw Jörg Remé

TIP

bekijk de opdrachten bij dit werk in hoofdstuk *De verfloets* verderop in dit boekje.

ORIENTATIE:
LIGGEND

Edwin Hagendoorn, *Zonder titel*, 2000, olieverf op doek, 98,5 x 73,5 cm

Edwin Hagendoorn

Het slaapkamerschilderij van Edwin Hagendoorn heeft een hele losse en speelse **schildertoets** waarbij kleur en vorm een spel met elkaar 'spelen'. De penseelstreken zijn naast elkaar gezet en bijna niet gemengd op het doek. De lakens van het bed zijn subliem geschilderde witte schildertoetsen die ervoor zorgen dat het dekbed gevouwen en onopgemaakt lijkt, alsof iemand net zijn slaapkamer heeft verlaten. Slaapkamers zijn vaak ruimtes die een direct inkijkje geven in het leven van de persoon die er woont, denk bijvoorbeeld aan het beroemde slaapkamerschilderij van Vincent van Gogh.

Schets of schilder hier jouw Edwin Hagendoorn

TIP bekijk de opdrachten bij dit werk in hoofdstuk *De verftoets* verderop in dit boekje.

René Jansen, *Flesje oljiven*, 1982, olieverf op paneel, 50 x 30 cm

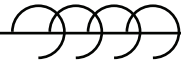

René Jansen

Dit stilleven is realistisch geschilderd op paneel. Het past in de traditie van het noordelijk realisme in Nederland, een kunststroming uit de 20e eeuw die vaak wordt gekoppeld aan (kunst)Academie Minerva in Groningen. Hier gaven beroemde schilders les als Wout Muller, Henk Helmantel en Matthijs Röling. René Jansen kreeg les van Röling en beheerst het schilderambacht op zo'n manier dat er veel meer te zien is dan een kopie van de werkelijkheid. Er straalt een poëtische sfeer van het stilleven af door het spel van licht, kleur en vorm. Het potje olijven lijkt bijna uit het kozijn gepakt te kunnen worden. Glas naschilderen is een lastige opgave. Hoe je als kijker de ronde vorm en transparantie van het glas ervaart heeft alles te maken met dat ene perfect geplaatste witte verfstipje op de glasrand, net als op de parel in het beroemde schilderij *Meisje met de parel* van Johannes Vermeer.

Schets of schilder hier jouw René Jansen

TIP bekijk de opdrachten bij dit werk in hoofdstuk *De verftoets* verderop in dit boekje.

In expositie *De verftoets* ontdek je ook de werken *Interieur ('s nachts)* van Edwin Aafjes, taartjes van olieverf op karton van Dinie Boogaart en een schilderij van de productieafdeling van Royal Talens van Ad Merx.

Edwin Aafjes

Edwin Aafjes kreeg net als René Jansen ook les aan Academie Minerva. Hij zet vaak met acrylverf een 'onderschildering' (de eerste, oorspronkelijke verflaag) op die hij vervolgens met olieverf laag over laag uitwerkt. Dit schilderij roept een magische sfeer op door de sterke licht-donker contrasten, ook wel *clair-obscur* genoemd. Daarbij zijn de muren niet met een dichte, maar een open *schildertoets* gemaakt waardoor de illusie van reliëf ontstaat. Het is bijna alsof de verf op sommige plekken van de muur afbladdert. Gladde schilderstreken, zoals

bij de tafelpoten en raamkozijnen, worden afgewisseld met oppervlaktes met een grovere verftoets. De verfbeheersing en compositie zijn perfect in balans waardoor het nostalgische interieur tot leven komt.

Dinie Boogaart

De taartjes van Dinie Boogaart zien er smakelijk uit, ze spatten van het kartonnen paneel af. Dit figuratieve schilderijtje heeft een expressionistische uitstraling door de speelse *schildertoets* en heftige kleurcontrasten. De verf komt 'naar voren' doordat er letterlijk glacerende lagen verf over elkaar zijn aangebracht. Glaceren is een schildertechniek met zeer transparante kleurlagen. De onderschildering in eenkleurige tinten is bedoeld om vormen en schaduwen weer te geven en neemt de volgende lagen niet in zich op. Hierdoor blijven de kleuren helder. Over de eerste laag verf wordt na het drogen een transparante nieuwe kleurlaag aangebracht. Hierdoor wordt een verfkleur steeds dieper en kleurrijker. Bij glaceren meng je de olieverf met bijvoorbeeld terpentijn.

Ad Merx

Ad Merx is al zijn hele leven bezig met schilderen, aquarelleren en tekenen en dat is goed zichtbaar in zijn serie werken in de expositie. Aquarellen is een techniek met waterverf waar een groot vakmanschap en jarenlange oefening voor nodig is. Het lijkt wellicht makkelijk, maar de kleuren vloeien bij deze schildertechniek al snel door elkaar. Het vergt veel concentratie om bijvoorbeeld vormen en mensfiguren te creëren. Fouten kun je ook niet makkelijk herstellen zoals bij acrylverf die snel droogt. Ook is er een soort regel bij aquarellen: eerst worden de lichte delen geschilderd en daarna pas worden in lagen de donkere delen opgevuld. Licht over donker schilderen is bij deze schildertechniek bijna niet mogelijk. Daarbij stoten water en olie elkaar af, over een oliehoudende laag kan dan ook niet meer met aquarelverf gewerkt worden.

Een eigen creatie maken van je favoriete gebak, interieur of ander element dat je geïnspireerd heeft in de werken in de expositie? Maak hier een eerste schets en werk hem verder uit in CODA Atelier!

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for the student to draw a sketch. The box is positioned below the text and contains no other elements.

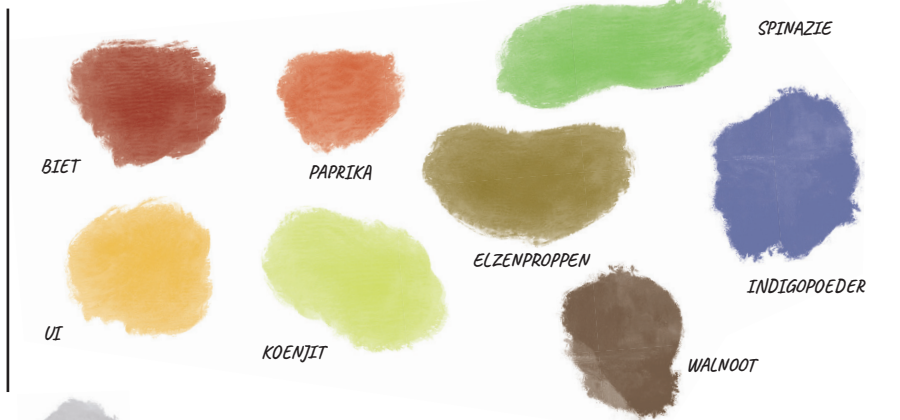
VAN JE BORD EN BIOBAK TOT AAN DE MUUR - VERF!

Biodesign is een van de zeven hoofdthema's van het in 2021 geopende CODA ExperienceLab, een maakplaats en expositieruimte waar bezoekers kunnen werken met oude ambachten én de allernieuwste technieken. Verschillende activiteiten in het lab zijn geïnspireerd op kunstwerken, collectiestukken en tentoonstellingen in CODA.

Zelf verf maken met bieten, paprikapoeder, uienschillen, spinazie, walnoot & zoveel meer!

Scan de QR-code en maak deze kleuren zelf met natuurlijke ingrediënten.

TIP

verf maken met avocado en ui voor je kleding?
Kijk op www.coda-apeldoorn.nl/cultuurhuis

Wat is verf?

Voordat synthetische kleurstoffen bestonden werden kleurstoffen voor verf van planten gemaakt. Voor het kleuren van verf zijn drie hoofdkleuren nodig: rood, blauw en geel. Er zijn veel soorten planten waarmee deze kleurstoffen gemaakt konden worden, de meestgebruikte waren meekrap (rood), de indigostruik of wede (blauw) en kurkuma of saffloer (geel).

Weet je waar de uitdrukking **blauwe maandag** (Blue Monday) vandaan komt?

Kleur is pigment?

Er is een verschil tussen kleurstoffen en pigment.

Pigment onoplosbaar gekleurd poeder (bij mengen met vloeistof)
Kleurstof wel oplosbaar

Een voorbeeld uit de verfkunde!

Aquarelverf wordt gemaakt met *pigment* terwijl ecoline op basis van *kleurstof* wordt gemaakt.

De soorten verf die het meest worden gebruikt zijn olie-, acryl- en aquarelverf. Welke verf of penselen een kunstenaar kiest verschilt in wat het beste past bij de te gebruiken techniek, het beeld dat wordt vastgelegd of gewoonweg wat de voorkeur van de kunstenaar heeft.

Olieverf

...bestaat uit een 'kleurgevend' pigment en een drogende (lijn)olie. Olieverf droogt door licht en lucht. Er verdampt niets uit de verf. Bij olieverf blijft een penseelstreek precies zoals je hem hebt aangebracht.

Acrylverf

...wordt gemaakt op basis van 100% acrylaat. Het droogt veel sneller dan olieverf. Eén van de redenen waarom kunstschilders soms liever met acryl- dan met olieverf werken. Acrylverf droogt doordat het water erin verdampt. Om deze reden 'krimpt' acrylverf na het drogen. Een belangrijk verschil met olieverf is ook dat acrylverf vrijwel reukloos is.

Aquarelverf

...is een transparante verf op basis van Arabische gom. Aquarelleren is een techniek waarbij de verf kan worden verdund met water en waarbij op speciaal aquarelpapier wordt geschilderd.

Meer weten over verf en wil je zien hoe verf bij Royal Talens wordt gemaakt? Kom de magie van de fabriek ontdekken: een wereld vol kleur, pigment en passie!

STERKE STREKEN - HET PENSEEL

Wat heeft een eekhoorn met een penseel te maken?

Voor het maken van een penseel wordt soepel en zacht materiaal gebruikt. Denk aan dassenhaar, eekhoornhaar of kamelenhaar. Marterhaar en eekhoornhaar zijn de

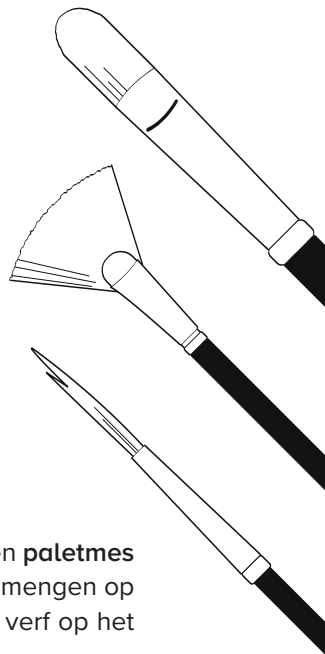
duurste haarsoorten om penselen mee te maken. Het voordeel van deze zachte haren is dat de verf wanneer deze voorzichtig wordt opgebracht, zich niet vermengt met onderliggende, nog natte verflagen. Penselen worden gebruikt voor bijvoorbeeld olieverf, acrylverf of bij aquarelleren.

Een kwast is wat anders dan een penseel. Een kwast wordt meestal gemaakt van varkenshaar. Omdat dit haar best stug is zie je de verfstreek meestal vrij goed.

Een waaijer of kattentong

Een penseel kan allerlei vormen hebben: rond, plat, hoekig, als een waaijer, als een kam of als een zogenaamde 'kattentong'. De vorm van het penseel bepaalt in grote mate hoe er wordt geschilderd. **Kattentongpenselen** zijn platte penselen die vaak worden gebruikt om losse toetsen aan te brengen of vlakken op te vullen. Een **waaierpenseel** is heel handig om een hele dunne laag op een doek aan te brengen. De langste en dunste penselen worden **slepers** genoemd, geschikt om hele vloeiende lijnen te maken. Dan nog een dier dat goed in het rijtje past: **dassen** betekent met een heel breed en plat penseel de verschillende kleuren op het schilderij in elkaar laten overlopen.

Naast penselen zijn er ook het palet- en schildersmes. Een **paletmes** is een langwerpige metalen voorwerp bedoeld om verf te mengen op het palet. Een **schildersmes** (anders van vorm) is om de verf op het schilderij aan te brengen.

Je kunt je voorstellen dat een kunstenaar vaak verschillende penselen bij de hand heeft. Om telkens verschillende technieken toe te kunnen passen, maar ook voor het schilderen van de lichte en donkere toetsen en nuanciering in warme en koude kleuren.

DE SCHILDERTOETS

Omdat de meeste werken die je in de expositie ziet gemaakt zijn met olieverf gaan we kort op een aantal technieken in die vooral met olieverf worden toegepast.

Impasto is een techniek waarbij de verf met hele dikke streken of klodders met een paletmes, kwast of direct uit de verftube op het doek wordt aangebracht om bepaalde onderdelen te benadrukken.

Alla prima wordt ook wel 'nat-in-nat' genoemd en is een techniek waarbij nieuwe verf aan eerder opgebrachte - nog natte - lagen verf wordt toegevoegd. Met deze techniek kan een schilderij in relatief korte tijd geschilderd worden.

Glaceren is een techniek waarmee je heel veel diepte en zelfs driedimensionaliteit kunt suggereren. Het is een oude schildertechniek waarbij met dunne, transparante verven, laag over laag glanzende schilderijen met veel diepte worden gemaakt.

K(L)EURIG GEDAAN - VAN PRIMAIRE MIXTOT GRIJSTINT

De belangrijkste bron voor kleur is *licht*. Dankzij de combinatie licht, kleurgevende stoffen en je eigen ogen kun je kleuren zien. Met de drie primaire kleuren rood (magenta), blauw (cyaan) en geel kunnen eindeloos veel kleurtonen worden gemengd en met wit en zwart allerlei grijstinten. Door deze mogelijkheden te combineren kan in principe elke gewenste kleur worden gecreëerd. Meer weten over kleur? In het boekje **Kleur!** van Royal Talens wordt uitleg gegeven over het ontstaan, de eigenschappen en over mengen en schilderen met kleuren. Download het boekje gratis op de website van Royal Talens.

DE VERFTOETS – AAN DE SLAG

Bestudeer eerst de veelzijdigheid aan *schildertoetsen* door het werk van **Jan Cremer**, **Jörg Remé**, **Edwin Hagendoorn** en **René Jansen** te bekijken.

In de expositie of nog eens thuis met dit boekje.

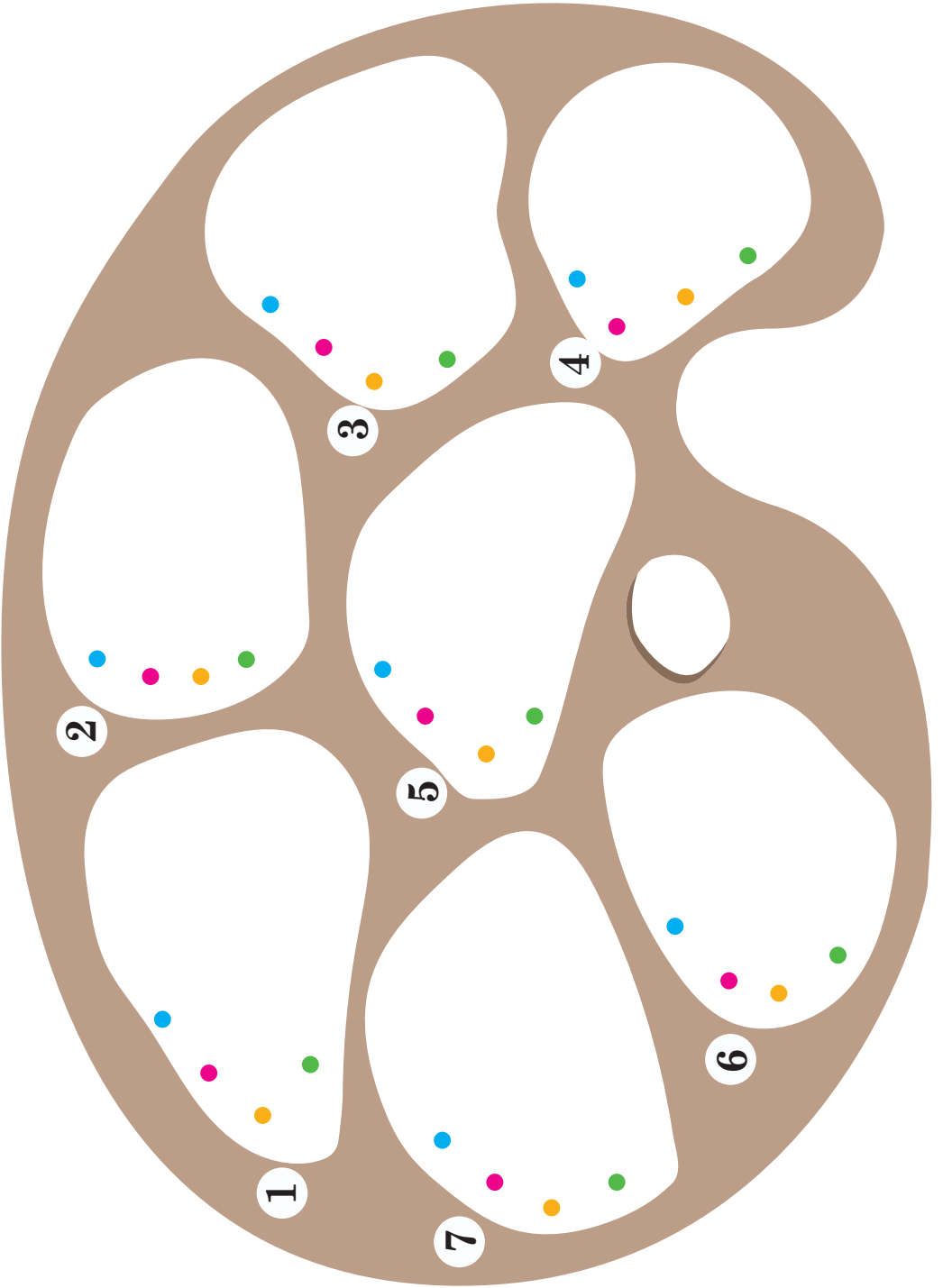
Beschrijf of teken je bevindingen in dit palet.

Kijk goed naar elk werk:

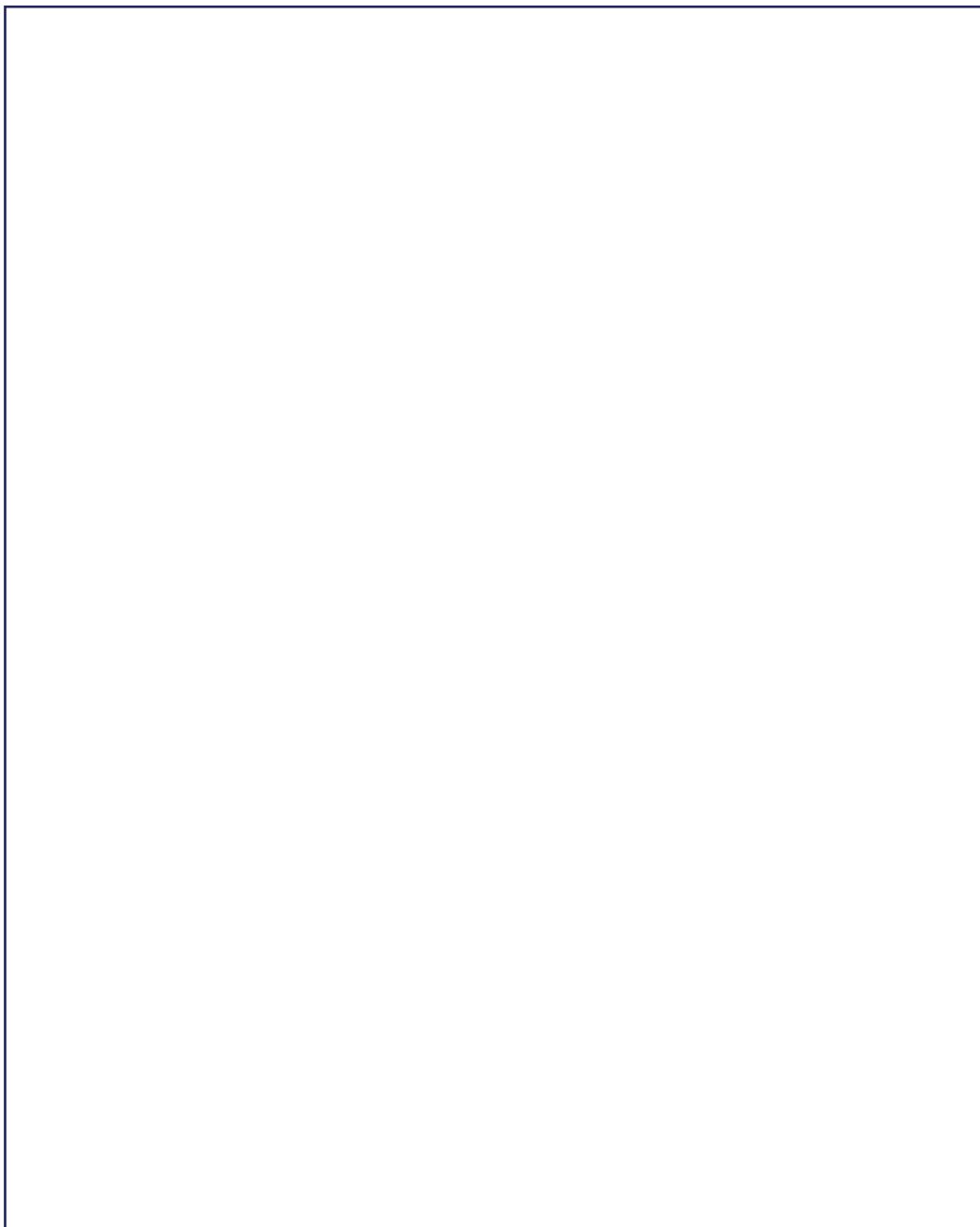

- 1 Op welke ondergrond is het gemaakt?**
Doek, paneel of heel iets anders?
- 2 Met welke soort verf?**
- 3 Welke technieken ontdek je?**
- 4 Welke kleuren zie je?**
En is het pigment en/of kleurstof?
- 5 Gaat het hier om laag op laag, nat-in-nat, paletmes etc.?**
Welke toets(en) en penselen zijn er gebruikt?
- 6 Is het een expressief werk?**
Een surrealistisch glad geschilderd paneel? Anders?
- 7 Welke details vallen je op?**

Wat vind je het werk? Raakt het je, vind je het mooi of spreekt het je juist helemaal niet aan? Zie je een verhaal in het werk? Voel je er een verbinding mee of juist niet? Inspireert het je?

Uit de losse pols

schets een eind weg op deze extra pagina's!

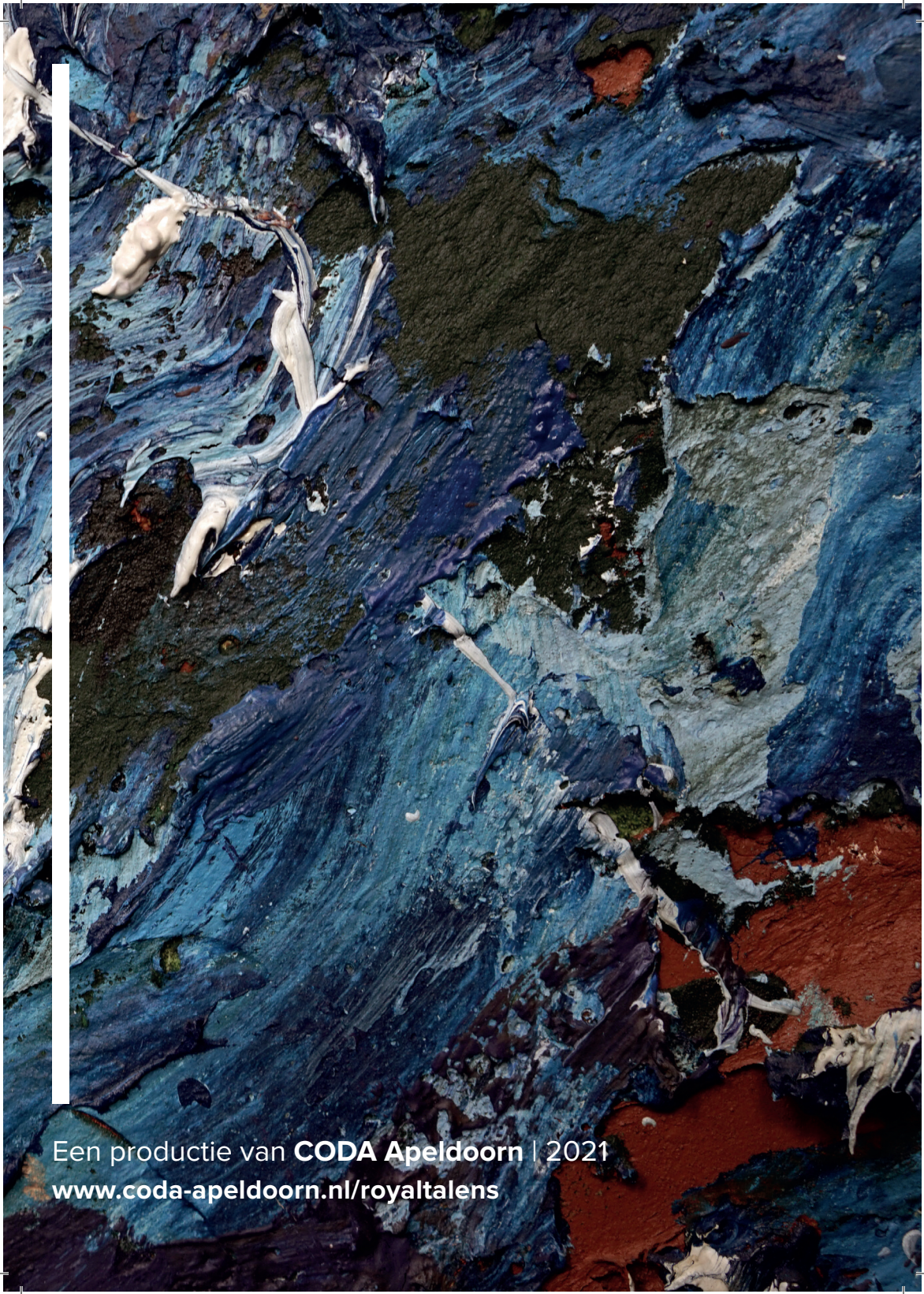

Uit de losse pols

schets een eind weg op deze extra pagina's!

Een productie van **CODA Apeldoorn** | 2021
www.coda-apeldoorn.nl/royaltalens